

Mr Esma Hasanbašić
OŠ „Ivan Goran Kovačić“, Gradačac, BiH
e-mail: esma.hasanbasic@hotmail.com

UDC(045)37.06
Pregledni članak

Mr Aldijana Aličković-Žunić
IV osnovna škola, Brčko distrikt BiH
e-mail: aldjiana.az@gmail.com

KOMUNIKACIJA U NASTAVI

SAŽETAK: Svrha rada je prikazati važnost komunikacije, kako verbalne, tako i neverbalne, u nastavnom procesu. Upoznavanje vrsta komunikacije, njihovih specifičnosti, ali ujedno i etapa nastavnog procesa vodi do spoznaje kako ostvariti uspješnu komunikaciju u nastavi.

U nastavnom procesu, komunikacija predstavlja kanal za prenošenje/usvajanje znanja, koja u svojoj definiciji podrazumijeva dvosmjerni proces. Vrlo često, ni nastavnici ni učenici nisu (dovoljno) svjesni komunikacijske „moći“ koja im uveliko pomaže u tome. Uspješna komunikacija podrazumijeva poznavanje svih komunikacijskih tehnologija i aspekata kako bi se stvorili dobri preduvjeti za njihovu realizaciju u praksi.

KLJUČNE RIJEČI: komunikacija, nastavnik, učenik, nastavni proces.

• Uvod

Čovjekov odnos s drugima ljudima nužan je preduslov njegova uspješnog fizičkog i psihičkog razvoja. Međuljudski odnosi vođeni su komunikacijom. Međutim, komunikacija ne označava samo razgovor, sporazumijevanje govorom, nego i sporazumijevanje pokretima, položajima tijela, mimikom, gestama itd. Ukoliko je čovjeku uskraćeno neko od prirodnih obilježja (npr. govor, sluh, dijelovi tijela), njegova komunikacija s drugim ljudima može biti znatno otežana.

Komunikacija je ključ odgoja, temelj uspješne nastave i svih međusobnih odnosa. Komunikacija je osnova za sve međusobne odnose, pa tako i za odnose u odgoju i nastavi, u porodici i školi. Cjelokupna odgojna djelatnost počiva na komunikaciji. Osnovni je instrument odgoja i obrazovanja razgovor između nastavnika i učenika, između nastavnika međusobno i između učenika međusobno. „Nastavnikova je odgovornost usaditi u učenika znanja koja je čovječanstvo steklo o sebi i prirodi i svemu važnom što je stvorilo ili izumilo.“ (Delors i dr., 1998: 22).

Nastavnik to može ostvariti uspješnom komunikacijom i zbog toga je odgovoran za kvalitetu komunikacije u nastavnom procesu. Mnogi problemi u porodici i školi nastaju zbog nedostatka adekvatne i uspješne komunikacije, zbog netačnog zapažanja osjećaja i neadekvatnog reagiranja na njih. Znati prepoznati svoje i tuđe osjećaje i umjeti adekvatno reagirati nanjih, osnova je ne samo za uspješniju komunikaciju, nego i za sretniji i radosniji život u obitelji i školi.

Komunikacija u nastavnom procesu složeni je tip komunikacije i sastavni je dio svake nastave. Uvjetovana je mnogim stvarima, a najvažnije su od njih ličnost nastavnika, njegovo ponašanje, dinamike unutar grupe učenika, autoritet nastavnika itd. Međutim, ne smije se zaboraviti važnost raznih vrsta komunikacije u nastavi, koje obogaćuju cjelokupni nastavni proces.

• Komunikacija

Komunikacija (latinski *communication*: priopćivanje, razgovor). U komunikologiji, razmjena znakova i kombinacija znakova među ljudima (društvena komunikacija), životinjama (životinjska komunikacija), u živim organizmima i tehničkim sistemima, odnosno među njima (tehnička ili strojna komunikacija). Prema I. Kantu misliti se ne može drugačije nego u zajednici s drugima, i upravo misliti u zajednici s drugima bit je društvene komunikacije. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32686>).

Komuniciranje je, za razliku od informiranja, dvosmjerni proces, u kojemu je povratna informacija njegov sastavni dio. U komunikaciji je, osim razmjene misli, ideja, osjećaja, doživljaja, iskustava, važan i međusobni uticaj. Komunikacija je mnogo više nego izmjena riječi; cjelokupno naše ponašanje prenosi neku poruku i utiče na osobu s kojom smo u odnosu. (Delors i dr., 1998: 89).

Komunikaciju možemo jednostavno definirati kao „interakciju putem znakova“. Za upoznavanje prirode komunikacije važno je osvijestiti njen odnos prema interakciji. Pod pojmom interakcije podrazumijevamo „međusobno djelovanje ljudi koji jedan prema drugome zauzimaju stavove i koji sebi obostrano određuju ponašanje“ (Delors i dr., 1998: 119).

Međusobna komunikacija odvija se između dviju ili više osoba licem u lice s mogućnošću neposredne povratne informacije, ovisi o stepenu poznavanja i međusobno uspostavljenom povjerenju. Komunikacija uključuje verbalno i neverbalno ponašanje, izravnu povratnu vezu te unutrašnja i vanjska pravila. Kvaliteta uspostavljenog odnosa bitno utiče na uspješnost međusobne komunikacije. Obostrana iskrenost i uzajamno povjerenje u tome igraju važnu ulogu.

Svaka komunikacija ima svoj sadržajni (predmetni) i odnosni aspekt. Prisutni su u svakoj komunikaciji koja se odvija između dva ili više čovjeka. Sultz von Thun (2005) za predmetni aspekt smatra ono što je „eksplicitno“ izrečeno i u profesionalnom kontekstu bi trebao imati primarnu ulogu. Naime, ljudi koji zajedno obavljaju neke poslove ili pak djeluju unutar tima trebali bi se usredotočiti na predmet komunikacije, a ne na odnose kakve međusobno imaju. Nasuprot sadržajnom aspektu poruke jeste odnosni aspekt koji je slabije

osviješten i prenosi se „implicitno“. Čim stupimo u komunikaciju i nekog oslovimo dajemo mu svojim neverbalnim znakovima (boja glasa, stav tijela, pogled i sl.) do znanja što o njemu mislimo i na koji način se odnosimo prema njemu (Pletenac, 2013: 3).

Pojam komunikacije u literaturi se ne koristi jednoznačno. Postoji mnoštvo pojmova koji se podudaraju s drugim pojmovima, kao što su npr. reakcija, interakcija ili ponašanje. Upravo iz tih i drugih razloga Kethleen K. Reardon (1998) svoju studiju o interpersonalnoj komunikaciji započinje s navođenjem šest osnovnih karakteristika ljudske komunikacije. To su: 1. Ljudi komuniciraju iz mnoštva različitih razloga; 2. Komuniciranje rezultira namjeranim, ali i nenamjeranim efektima; 3. Komunikacija je obično obostrana; 4. Komuniciranje uključuje najmanje dvije osobe, koje jedna na drugu utiču u nejednakoj mjeri; 5. Komunikacija se dogodila i onda kada nije bila uspješna; 6. Komuniciranje uključuje upotrebu simbola.

Temeljni proces komunikacije je stvaranje odnosa, odnosno stvaranje raznovrsnih socijalnih interakcija. Kvaliteta odnosa direktno utiče i na kvalitetu komunikacije. Kako ljudi međusobno komuniciraju putem poruka, važno je odrediti što su poruke. „Sve poruke sastoje se od nizova simbola. Simboli su riječi, geste, slike, zvukovi ili pokreti, stoga što se ljudi više ili manje slažu u pogledu objekata, zbivanja ili osjećaja na koje se ti simboli odnose“. (Reardon, 1998).

Neophodno je komunikaciju shvatiti kao odnos između pošiljatelja na jednoj strani i primatelja koji raspolaže informacijama, tumače ih na svoj način i koriste u svom vlastitom interesu ili potrebi, na drugoj strani. Središnji element u komunikaciji predstavlja društvena interakcija koja pomaže da se prihvaćene informacije interpretiraju prema namjeni i želji pošiljatelja (Rouse i Rouse, 2005).

Međusobna komunikacija predstavlja proces prenošenja misli jezikom ili nekim drugim simbolima, uz prisutnost pošiljatelja i primatelja i mogućnost izmjena uloga i dobivanja neposredne povratne informacije.

- ***Vrste komunikacije***

Komunikacija u odnosu među ljudima teče na dvije razine. Jedana je verbalna, a druga neverbalna. Nemoguće ih je dijeliti i odvajati, jer se uz verbalnu paralelno odvija neverbalna komunikacija.

Verbalna komunikacija se služi govorom i pismom. Jezik je najznačajniji komunikacijski sistem u ljudskoj zajednici. Verbalnom komunikacijom informiramo druge o

objektivnom stanju, idejama, mislima, zbivanjima oko nas i u nama. Vezana je uz sadržajni aspekt komunikacije i pod svjesnom je kontrolom.

Razgovor je osnovni oblik verbalne komunikacije i kao takav je najizravnija metoda iskazivanja spoznaja, doživljaja, znanja i interesa u socijalnoj sredini. Sastoji se od pitanja i odgovora koji se izmjenjuju „kao dva suprotna dijalektička pola u jedinstvu i međusobnoj dinamici“ (Poljak, 1980), između dvaju ili više osoba. Ovaj oblik komunikacije ima veliki značaj u nastavi.

Nastavni razgovor po nekim se obilježjima razlikuje od svakodnevnih formalnih i neformalnih načina vođenja razgovora, a po nekim autorima potpuno je otuđen od prirodnog načina komuniciranja razgovorom. On je vođen od strane nastavnika, a zahtijeva ozbiljnost, samostalnost pri procjenjivanju važnosti učenikovog mišljenja za cjelokupni razgovor, zasnovanost tvrdnji, pažnju usmjerenu prema praćenju toka razgovora i mišljenja drugih učenika te kritičko razmatranje. Razlika je i u specifičnom jezičnom fondu koji je određen posebno za nastavnika, a posebno za učenika, a naglašava nastavnikov autoritet. Također, uveliko je smanjena količina tema koje su prikladne za razgovor u nastavi i njihovo biranje. Jedna od zajedničkih karakteristika nastavnog razgovora i onog svakodnevnog je postojanje mnogih vrsta i tehnika.

Kao što je navedeno, osnovni oblik verbalne komunikacije je razgovor, a odnosi se na dvije komunikacijske vještine: slušanje i govorenje. Najdjelotvornije je takozvano aktivno slušanje.

Aktivno slušanje je valjano slušanje, nastojanje nastavnika da sebi i učeniku pomogne u razrješavanju primljenih poruka. Da bi pomogli učeniku da se nose sa svojim emocijama, nastavnici trebaju prihvatiti i poštovati učenikove osjećaje. To su odlike empatičnog nastavnika.

Empatičan nastavnik će prihvaćati učenike u totalitetu njegove ličnosti i takvog kakav on zapravo jeste, te adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pomoći da se taj učenik razvije u željenom pravcu. Razvijena empatijska sposobnost nastavnika posebno se ističe u interakciji nastavnik–učenik.

Najjači efekat u nastavi, što se tiče govorenja, imaju JA i TI poruke. JA porukama izazivamo učenika da i on govori o svojim osjećajima, o svojim problemima i potrebama. Učenik će i dalje zadržati pozitivno osjećanje o sebi i pojačat će se njegovo samopuzdanje. Izjave koje se baziraju na JA porukama efektne su iz razloga jer ne sude i ne popravljaju, ne prebacuju odgovornost na nekog drugog, već jednostavno sam učenik preuzima odgovornost na sebe zbog onog što osjeća.

Da bi nastavnik prilagodio komunikaciju svojim učenicima on sa njima mora empatijski komunicirati, suživljavati sa njima. I tako se otvara put uspješnoj i slobodnoj komunikaciji, što nastavni proces čini kvalitetnijim, a to je krajni cilj svakom nastavniku.

Neverbalna komunikacija može biti dopuna ili zamjena za verbalnu. Neverbalnom komunikacijom izražavamo osjećaje, stavove, osobine ličnosti. Više je vezana za odnosni aspekt i pod utjecajem je nesvjesnog dijela naše ličnosti. Kada govorimo, uvjereni smo da naše riječi u potpunosti prenose naše poruke. Često nismo svjesni pokreta i položaja tijela, izraza lica, posebno očiju (pogleda), boje glasa, prostorne udaljenosti, fizičkog izgleda (odjeća, kosa, nakit) itd. Nismo svjesni koliko važnost u našim odnosima igra usklađenost verbalnog i neverbalnog dijela komunikacije (Delors i dr., 1998: 98). Verbalne poruke većinom djeluju na razumski dio sagovornika, neverbalne na osjećajni. Za pravilno oblikovanje i razumijevanje poruke važni su njezini i verbalni i neverbalni elementi.

Neverbalno ponašanje u toku razgovora sa učenicima često ostavlja trajniji pečat nego riječi. Učenici su veoma osjetljivi i prilično dobro shvataju neverbalne poruke. Prate nastavnika dok izlaže, njegov govor tijela, promjene u glasu, rad ruku, gestikulacije, pa čak i način odijevanja nastavnika ostavlja na njih velik uticaj.

Neverbalni razgovor u razredu ili grupi veoma je važan, jer učenici imaju više povjerenja u neverbalnu nego u verbalnu poruku. Savremena učionica se razlikuje od klasične učionice u kojoj je odnos učenik–nastavnik bio strogo verbalan. Kada nastavnik ulazi u razred on uspostavlja interakciju sa učenicima, prvo neverbalnim znakovima (pogled, osmijeh, kretanje, stav tijela, pokreti ruku itd.), pa tek onda verbalno (pozdrav, upute). Učenici ove znakove odmah dešifruju, jer im nije svejedno kako je nastavnik raspoložen i da li šalje pozitivne ili negativne vibracije.

Izraz lica, pogled nastavnika, položaj tijela i kretanje po učionici, pokreti ruku, prostorna bliskost (dovoljno daleko da samo autoritet, ali i dovoljno blizu da namvjeruju), dodir (po glavi ili ramenu, kao znak ohrabririvanja), stil odijevanja i frizura prvi su utisak koji učenici formiraju o nastavniku, ali ponekad i trajan utisak.

Učenici uče putem nastavnikove komunikacije sa njima, kako ih sluša, kako rješava probleme, kako hoda dok predaje, kao drži tijelo, prate sve detalje. Način na koji nastavnik komunicira sa djecom postaje model na kojem djeca uče da komuniciraju sa drugima.

Dakle, uspješno ostvarena verbalna i neverbalna komunikacija, uz empatijski stav nastavnika, osigurava kvalitetnu interakciju između nastavnika i učenika.

- **Komunikacija u nastavi**

„Komunikacija u nastavi nema samo svrhu da informira učenike, nego i da ih potiče na misaonu aktivnost, budi kreativnost, obogaćuje njihov duh i razvija cjelokupnu njihovu osobnost ...“ (Bratanić, 2002: 88).

Ako razgovor u školi promatramo kao komunikacijski proces, tada je na jednome kraju nastavnik kao pošiljalatelj poruke, a na drugome učenik ako primatelj. Između njih se odvija vrlo složena komunikacijska dinamika. Nastavnik ima namjeru poslati određenu odgojno-obrazovnu poruku. On je najprije zamisli, a zatim pretvori u izgovorenu poruku. Da bi došla do učenika, ovaj je mora čuti i razumjeti. To mu mogu otežati mehaničke smetnje (šumovi, nejasan i tih govor), ali i semantičke smetnje (nerazumljiv sadržaj). Ako se te smetnje uklone ili ih nema, poruka dolazi do učenika, koji je prima, interpretira i pretvara u njegovu i od njega oblikovanu primljenu poruku i realizira. Treba istaknuti da poruka koju je primio učenik ne mora odgovarati poruci koju je poslao nastavnik. Ona može biti djelimično ili potpuno promijenjena. Sve to dobiva posebnu važnost ako imamo na umu da realizacija poslana poruke ovisi o primljenoj, a ne o poslanoj poruci. Usklađivanje poslana i primljene poruke u toku razgovora između nastavnika i učenika osnovni je zadatak stručnog i uspješnog razgovora u školi (Brajša, 1993).

Pravila novog načina komuniciranja uopće, a u školi posebno, u prvi plan postavljaju problem osjećaja, njihova izražavanja, zapažanja, razumijevanja i prihvatanja. Uspješno komunicirati znači znati se spustiti na razinu druge osobe, znati se povezati s drugima, utkati se u druga.

Verbalno izražavanje osjećaja

Dva su načina kojima možemo izraziti svoje osjećaje: verbalno i neverbalno. Usklađenost u komunikaciji znači da se verbani i neverbalni iskazi slažu, međusobno podupiru, da nisu kontradiktorni jer mnoge komunikativne poteškoće doživljene u odnosima dolaze od davanja neusklađenih i kontradiktornih verbalnih i neverbalnih poruka. Kada smo nesvjesni osjećaja ili ih ne prihvaćamo, ili pak nismo vješti u njihovom izražavanju, tada ih iskazujemo više na indirektan, manje uspješan način. (Bratanić, 2002: 113).

Za uspješnu komunikaciju bitna je naša sposobnost da svoje osjećaje opišemo riječima, da ih verbalno izrazimo. Opisujući ih postajemo svjesni što stvarno osjećamo. Osjećaji su vrlo često i nama samima nejasni i dvosmisleni. Objašnjenje drugoj osobi pojašnjava naše osjećaje ne samo njoj, već i nama samima. Opisivanje osjećaja vodi dijalogu

koji pospješuje odnose s drugima. Kada nam dijete opiše svoje osjećaje, nema razloga da ih ne prihvatimo. Iskrenost u izražavanju je bitna, a ona se stiča iskustvom.

Izražavanje osjećaja neverbalno

U pravilu, osjećaji se izražavaju jače neverbalnim porukama nego riječima jer je neverbalna poruka manje svjesna nego verbalna i zato joj možemo više vjerovati. U komunikaciji s drugima često nismo svjesni svojih pokreta, mimike lica, boje glasa, dodira, tjelesnih pokreta (načina kako stojimo, sjedimo, namiještamo ruke), prostornom udaljenošću (udaljavamo se ili približavamo). Komuniciramo, također, i načinom kako se oblačimo, fizičkim izgledom, mirisom. Neverbalnim porukama jasnije i snažnije izražavamo naklonost i nenaklonost, prihvaćanje i odbijanje, interes i dosadu, toplinu i hladnoću (Bratanić, 2002: 116.). Izraz lica i boja glasa posebno su važni za izražavanje osjećaja. Smiješak, npr. izražava prijateljstvo, prihvaćanje i saradnju. Pokazalo se da ima više kontakata očima između osoba koje se vole, nego između onih koje se ne vole. Emocionalna značenja također se tačnije iskazuju bojom i modulacijom glasa. Jedan te isti osjećaj možemo izraziti neverbalno na nekoliko različitih načina, kao što određeni neverbalni znak može označavati više različitih osjećaja. Neverbalni znakovi imaju veću snagu u izražavanju osjećaja nego riječi.

Važno je razgovarati o osjećajima, potrebama i željama učitelja i učenika. Osim znanja, učenici bi u školi trebali učiti misliti, osjećati, doživljavati, stjecati iskustva, maštati, očekivati i nadati se.

Kako nastavnici ne bi zaboravili neke od bitnih odgojnih odrednica, odnosno kako bi ih se mogli prisjetiti, Brajša (1994: 251) navodi *Komunkološki podsjetnik za nastavnike*:

- Razgovor stvara, razvija i održava čovjeka.
- Razgovor s nastavnikom omogućuje „rađanje“ mozga, ličnosti i identiteta učenika.
- Nastavnik i učenik mogu različito misliti i govoriti, ali također i dalje se međusobno poštivati i voljeti.
- Nastavnik je razumljiv učeniku, ako je u svom govoru jednostavan, pregledan, kratak i interesantan.
- O osjećajima, potrebama i željama nastavnika i učenika također treba razgovarati.
- Za uspješan razgovor između nastavnika i učenika bitno je obostrano davanje, traženje i primanje dodatnih objašnjenja.

- Važno je da povremeno učitelj i učenik razgovaraju i o svome razgovoru.
- Napad i obrana nemaju odgojni uticaj. Samo odgojni i saradnički razgovor je odgojan.
- Dobar nastavnik poštuje, ne vrijeđa i ne ponižava učenika.
- Učenici prihvaćaju nastavnika i iskreno s njim razgovaraju, ako se uz njega osjećaju slobodni i neugroženi.
- Samo otvoreni, neposredni i iskreni razgovor ima odgojni uticaj, a ne neobavezujući karakter, prikriveno kontroliranje i neprijateljsko ucjenjivanje.

- ***Praktični primjer komunikacije kroz tri faze nastavnog procesa***

Komunikacija s učenicima vrlo je važna u nastavničkom zanimanju jer pomaže u gotovo svakom dijelu nastave. Ona rješava nastale probleme poput nejasnoće onoga što je nastavnik rekao ili zadatka koji je dao, povećava učenikovu motiviranost za rad, njegovu koncentraciju, zanimanje za predmet itd.

- *Početak nastave – uvodni dio časa*

Za početak, nastavnik treba da dođe prvi u učionicu i pozdravi učenike jer na taj način pokazuje svoju tačnost i predanost poslu, a i primjer učenicima. Nadalje, to pomaže u discipliniranom razmještanju učenika po razredu. Dok se učenici razmještau po razredu, treba popričati s nekim od učenika ili riješiti neki zaostatak, na primjer zakašnjele domaće zadaće. Nakon što su se učenici smjestili, valja pridobiti njihovu pažnju nekim jasnim, nedvosmislenim znakom poput „Pažnja, molim“. Ukoliko se nekoliko učenika ne umiri, a nastavnik to zanemari, time daje loš primjer ostalim učenicima, te je stoga potrebno dati neki znak tim učenicima kako bi se stvorila atmosfera potrebna za kvalitetno organiziranu nastavu.

U uvodu u predavanje potrebno je stvoriti pozitivnu i motivirajuću atmosferu, na primjer postavljajući pitanja o gradivu koje se obrađivalo prošli nastavni čas ili raspraviti o nejasnoćama u zadaći. Time nastavnik dobija povjerenje svojih učenika i pokazuje da im je na raspolaganju, a samim time i motivira učenike da napreduju i istražuju, kod nekih i da se više zainteresiraju za sam predmet. U startu je potrebno ukloniti negativna raspoloženja kod učenika na način da nastavnik pogledom kroz razred uoči učenike koji su očigledno nezainteresirani i koji jedva čekaju da prođe nastavni čas. Takvo što se može postići postavljanjem pitanja ili im se jednostavno može uputiti pogled kojim će shvatiti da on vidi njihovu nezainteresiranost. Također je važno da nastavnik razumije sve probleme koji su

uzrokovali njihovu nezainteresiranost. Nakon što je napravio uvod može krenuti s obrađivanjem novog gradiva (ili nastavljanjem onog od prošlog nastavnog časa).

- *Glavni dio časa*

Tokom cijelog procesa nastave, a naročito za vrijeme obrađivanja gradiva vrlo je važno da nastavnik uspostavi autoritet. Važno je da učenici u svakom trenutku znaju tko je glavni i koga moraju poštivati, a uz to moraju znati i s kojim ciljem je nastavnik baš tu gdje je – da ih poučava. Status nastavnika kao takvog nije važno imati već se ponašati u skladu s njim. To se postiže opuštenim, sigurnim i samopouzdanim ponašanjem, glasom, držanjem tijela, izrazom lica i gledanjem učenika u oči (Kyriacou, 1991). Takvim ponašanjem će nastavnik, izričući upute učenicima, pokazati da očekuje da se ona poslušaju bez pogovora. Logično, nastavnik je taj koji određuje tok nastave, način na koji će se obrađivati gradivo, obim gradiva obrađen u jednom nastavnom času i količinu zadaće koju će izreći učenicima. Međutim, važno je da pri tom zna mogućnosti svojih učenika. Ukoliko „svali preveliki teret“ na svoje učenike, samo će im otežati koncentraciju na svoje predavanje, a vrlo vjerojatno i motiviranost. Važno je da se kroz komunikaciju upozna sa svojim učenicima, ali ne samo kroz komunikaciju već kroz čitanje izraza lica. Znači, nastavnik mora raditi više stvari odjednom i to mora raditi vrlo vješto i fluentno, kako bi nastava bila što produktivnija. Upoznavanje s učenicima ne postiže se isključivo kroz komunikaciju već i kroz eksperimentiranje i primjenjivanje različitih načina organizacije nastave kako bi se vidjelo koji način učenicima najbolje odgovara, a i koji najbolje odgovara uz određeno gradivo.

Nakon što krene u proces obrađivanja gradiva, nastavnik mora biti spreman na oscilacije, a samim tim i promjene načina predavanja. Tokom cjelokupnog predavanja važno je održavati komunikaciju s učenicima na način da im se postavljaju pitanja na koja, iz već obrađenog gradiva ili životnog iskustva, mogu odgovoriti. Ukoliko primjeti nezainteresiranost učenika mora promijeniti svoj način predavanja i pretvoriti ga u, na primjer, grupni rad ili rad u paru. Prilikom takvog rada ponovno mora održavati komunikaciju na način da ide od grupe do grupe i komunicira sa svakom od njih, razjašnjava nejasnoće navodeći učenike na tačan odgovor ili daje prijedlog kojom metodom doći do rješenja. Prilikom svoje šetnje razredom važno je da nastavnik ne ometa učenike u radu. Kroz cijelo predavanje valja motivirati učenike, a to se može postići jedino davanjem dobrog primjera. Ukoliko nastavnik voli svoj predmet ili ga barem jako dobro poznaje izvan knjige predviđene za gradivo koje bi se trebalo obraditi, u svakom će trenutku moći reći i ponešto više o određenom dijelu gradiva za koje vidi da je posebno zainteresiralo učenike ili za koje misli da bi moglo biti zanimljivo.

Također, u svakom trenutku će moći odgovoriti na pitanja učenika, ako ne u cjelosti onda bar djelimično. Pokazivanjem takvog primjera on ne dobija samomotiviranost i zainteresiranost učenika, već i njihovo poštovanje, pa čak i zaintrigiranost.

- *Završni dio časa*

Na kraju nastavnog časa (ali i tokom nastave) nastavnik treba dati mogućnost postavljanja pitanja u vezi tek obrađenog gradiva. Poželjno je i zadati domaću zadaću većeg ili manjeg obima (ovisno o težini gradiva) kojom se postiže okupiranost predmetom i izvan škole. Međutim, ne samo to, već i koherencija naučenog, na način da se od jednog predavanja do drugog ne izgubi trag o tome što se učilo na tom nastavnom satu, već da sve ostane, koliko je to moguće, povezano, kako bi učenici imali nekakvu liniju gradiva. Ukoliko je na tom nastavnom času bila riječ o grupnom radu ili nekakvom ispitu, ili je jednostavno stvar toga da su učenici pratili pažljivo predavanje i aktivno sudjelovali u njemu, nastavnik može pohvaliti učenike kako bi stvorio kompetenciju i dalju motiviranost za predmet. Po izlasku učenika iz razreda on ne smije izgubiti svoj autoritet i mora učenike organizirano „otпустiti“ iz razreda, kako bi i na kraju časa vladali red i disciplina.

- **Zaključna razmatranja**

Ključ uspješne komunikacije jeste postići da ljudi uistinu čuju poruku koju želimo prenijeti. Kako bismo to uspješno postigli, krajnji cilj poruke je efikasnost i prikladnost, što podrazumijeva poznavanje komunikacijske okoline, usmjerenost na proces komunikacije, te uvažavanje i poštivanje vrijednosti i normi sagovornika. Također, podrazumijeva usklađenost verbalnog i neverbalnog izraza, te iskrenost i otvorenost. Komunikacija je živ, promjenjiv i kompleksan proces koji može biti uspješan jedino ako se osoba upusti i iskaže spremnost i volju za učenjem svih njezinih aspekata, što podrazumijeva različite prirode situacija u kojima se odvija.

Uspješnost komunikacije, kako u porodici, tako i u školi (nastavi), bitno ovisi o međusobnim odnosima sudionika u komunikaciji. Odnosi ispunjeni otvorenošću, povjerenjem i međusobnim prihvaćanjem, stvorit će okruženje za uspješniju komunikaciju, a sudionici će biti više motivirani za razgovor, uzajamnost i razmjenu misli. Komunikacija treba biti zasnovana na međusobnom razumijevanju, a to podrazumijeva prepoznavanje svojih i tuđih osjećaja i reagiranje na njih.

Na kraju, važno je još dodati da nastavnik mora vrlo vješto baratati svim znanjem o nastavnom sadržaju, ali i o načinu predavanja, jer će se nerijetko naći u situaciji kad će u

njegovom predavanju biti potrebno uvesti promjene, ponekad i tokom samog nastavnog sata. Kao posljedica toga, nastavnik mora biti vješt u obavljanju više radnji odjednom (predavanje nastavnog sadržaja, praćenje učenika, stvaranje ideja itd.) i mora ih obavljati kvalitetno.

LITERATURA

- Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bognar, B. (2006). „Aktivna istraživanja u školi“. *Odgovorne znanosti*, 1(11), 209–227.
- Brajša, P. (1994). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.
- Bratanić, M. (2002). *Paradoks odgoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.
- Jurić, V. (1979). *Metoda razgovora u nastavi*. Zagreb: Zavod za pedagogiju filozofskog fakulteta.
- Kyriacou, C. (1991). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
- Miller, B. (2000). *Komunikacija sa djecom*. Sarajevo: Malnagić d.o.o.
- Miller, B. (2001). *Kako ostvariti uspješan kontakt sa učenicima*. Sarajevo: Sarajevska tribina.
- Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Neill, S. (1994). *Neverbalna komunikacija u razredu*. Zagreb: Educa.
- Poljak, V. (1980). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sotirović, V., Egić, B. (2008). *Metodologija naučnih istraživanja*. Novi Sad: Ined d.o.o.
- Šestanović, N. (2003). *Psihologija odgoja i obrazovanja*. Sarajevo.
- Tomić, R. (2005). *Komunikacija sa djecom delikventnog ponašanja*. Tuzla: Defans.
- Veinrajt, G. (2001). *Govor tela*. Beograd: Alanari&Puna kuća.

Esma Hasanbašić, M.Sc.
Aldijana Aličković-Žunić, M.Sc.

COMMUNICATION IN TEACHING

Summary

The purpose of this paper is to show the importance of communication, both verbal and nonverbal, in the teaching process. Familiarizing with the types of communication, their specificity, and the different stages of the teaching process, leads us into cognition how to achieve successful communication in that process.

In teaching process, communication is a channel for transfer/receiving of knowledge, which in its definition implies a two-way process. Very often, both teachers and students are not (sufficiently) aware of the "power" of communication that greatly helps them in knowing how to teach or how to learn. Successful communication imply knowledge of all communication technologies and aspects in order to create good prerequisites for their realization in practice.

Key words: communication, teacher, student, teaching process.